

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

TÜRK KÜLTÜRÜ

AYLIK DERGİSİ

261

SAYI 261

YIL XXIII

OCAK 1985

DR. HÂMİT ZÜBEYİR KOŞAY VE TÜRK MÜZECİLİĞİ

Mehmet Önder

Ömrünün altmış yılını Türk kültürüne hizmet yolunda seve seve har-
cayan, altmış yıl durup dinlenmeksizin Millî Kültür araştırmaları yapan,
bu araştırmalarını kitap ve makaleler halinde yayınlayan gerçek bir ilim
adamını, Phil Dr. Hâmit Zübeyir Koşay'ı kaybetmenin acısını hâlâ yaşı-
yoruz. Onun Türk müzeciliğine yaptığı köklü ve unutulmaz hizmetlerine
geçmeden önce kısaca hayat hikâyesi üzerinde duralım :

Hâmit Zübeyir Koşay, Kazan Türklerinden olup baba tarafından de-
deleri İk nehri kıyısındaki Tamyın boyundan, anne tarafından soyu Çu-
butlu'dandır. 1897 yılında İdil-Ural bölgesinde bulunan Minzele eyâletinin
Tilengçi Tamak köyünde doğan Hâmit Zübeyir Koşay, orta ve lise tah-
silini yapmak üzere ailesi tarafından Selânik'e gönderilmiş, burada Se-
lânik Merkez Rüstiyesini tamamlamıştı. Selânik Sultânisinde tahsiline
devam ederken, şehrin işgali üzerine İstanbul'a gelmiş, 1916 yılında İstan-
bul Erkek Muallim Mektebi'nden mezun olmuştur.

1917 yılında yüksek tahsil yapmak üzere, Macaristan'a gönderilen
Hâmit Zübeyir Koşay, Budapeşte'de Pedagogium Yüksek Okulu'nun Dil
ve Tarih bölümünden mezun olmuş, daha sonra ünlü Türkolog Prof. Dr.
G. Nemeth'in aracılığı ile Budapeşte Üniversitesinde Hungaroloji ve fel-
sefe doktorası yapmıştır. Dr. Hâmit Zübeyir Koşay, bununla da kalma-
yarak Berlin Üniversitesi'nde bir yıl Sanat Tarihi derslerine devam etmiş,
müzecilik konusunda ihtisas yapmıştır.

1925 yılında Türkiye'ye dönen Koşay, aynı yıl Millî Eğitim Bakanlığı
Hars Dairesinde müfettiş olarak görev almış, kısa bir süre sonra da Asâr-ı
Atıka ve Müzeler Dairesi Müdürlüğüne getirilmiştir. 1931 yılında bu dai-
re, Eski Eserler ve Müzeler Dairesi, 1945 yılında Millî Eğitim Bakanlığına
bağlı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü olarak değişmiş, Dr. Ko-
şay 1950 yılına kadar Genel Müdür olarak burada görevini sürdürmüştür.

1950 yılında Genel Müdürlükten ayrılmış ve kendi eliyle kurduğu Ankara Etnografya Müzesi'nin Müdürü olarak 1962 yılına kadar çalışmış, bu görevdeyken yaş haddinden emekli olmuştur. Emekli olduktan sonra, Türk müzecileri onu bırakmamış, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde sözleşmeli uzman müşavir olarak çalışmalarını sürdürmesi istenmiştir. Bu görevi memnurlukla kabul eden Dr. Koşay, on yıl Müzeler câmiasında herkesin sayıp sevdiği bir müşavir olarak çalışmış, bu arada Türk Arkeoloji Tarihini yazması istenmiştir. Son yıllarda gözlerinden rahatsız olduğu için evine çekilmiş, yine de arkeoloji ve müzecilik araştırmalarını bırakmamıştır.

Dr. Hâmit Zübeyir Koşay, resmî görevlerinin yanında Türk-Tarih Kurumu Kurucu Üyesi, Türk-Dil Kurumu üyesi olmuş, birçok milletlerarası kuruluşun aslı ve muhabir üyeliğine seçilmiş, memleketimizde ilk millî arkeoloji kazılarını başlatmış, Ankara-Ahlatlıbel, Çorum-Alacahöyük, Pazarlık, Büyük Güllücek, Truva-Kumtepe, Karaz, Pulur, Güzelova, İkiztepe, Keban (Sakyol) arkeolojik kazılarını bizzat veya arkadaşları ile birlikte yürütmüştür. Bunun dışında dil araştırmaları da yaymış, Eski Türkçe ile Elam ve Bask dilleri arasında sıkı bağlar bulunduğu tezini ortaya koymuştur. Dil konusunda en önemli araştırmaları ise O'nun iki ciltlik (Anadilden Derlemeler, 1932-1952) adlı eseridir. Anadolu ağzlarındaki kelime zenginliğini ortaya koyan bu eser, birçok yeni kelimeleri dilimize kazandırmıştır. Dr. Koşay'm Türk dili, Türk kültürü, sanat tarihi, arkeoloji, folklor, müzecilik, alanlarında yayınlanmış 35 kitabı ve 150 den fazla ilmi makalesi vardır. Kitaplarından bazıları basılış yıllarına göre şunlardır : 1 — Ankara Budun Bilgisi (1935), 2 — Truva'da Dört Yerleşme Yeri (1935), 3 — Etnografya ve Folklor Klavuzu (1939), 4 — Pazarlık Hafriyatı Raporu (1941) 5 — Türk Düğünleri (1944), 6 — The Pottery of Alacahöyük (1947), 7 — Afyonkarahisar (1951), 8 — Alacahöyük kazıları (1951), 9 — Büyük Güllücek Kazısı (1957), 10 — Açık Hava Halk Müzeleri (1958), 11 — Anadolu Yemekleri ve Türk Mutfağı (Akile Ülkü ile birlikte) (1961), 12 — Türk Tarihinin Zaman Tablosu (1961), 13 — Etnografya Müzesi Klavuzu (1963), 14 — Alacahöyük Klavuzu (1965), 15 — Erzurum ve Çevresinin Dip Tarihi (1984) ve daha başka eserleri.

Macarca, İngilizce, Almanca ve Fransızca bilen Dr. Koşay, kendi alanında milletlerarası pekçok Kongrelere katılmış ve bu kongrelere takdir kazanan tebliğler sunmuştur.

Türk Kültür Tarihinin geniş alanında altmış yıl, aralıksız araştırmalar yapan Dr. Hâmit Zübeyir Koşay'ın üzerinde kısa da olsa durulması gereken bir yönü de müzeciliğidir.

Dr. Koşay, Türk Müzeciliğini kendisinden önce bu mesleğe emeği geçen Osman Hâmdi Bey ve Halil Ethem Eldem'den sonra Cumhuriyet döneminde en ileri seviyeye çıkarmak için büyük emek ve çabalar harcayan bir ilim adamıdır. Eski Eserler ve Müzeler Dairesinin başında, müdür ve genel müdür olarak yaklaşık 25 yıl hizmet görmüş, bu yirmibeş yıl içinde Türkiye'de en az otuz müzeyi yeniden kurulmuş veya düzenlemiştir. Türk arkeologları ile ilk millî kazılar onunla başlamıştır. O bir taraftan arkeolojik kazı buluntuları ile müzelerdeki arkeolojik koleksiyonları zenginleştirirken, diğer taraftan bu müzelerin bir bölümünde veya ayrı binalarda, Türk halkının millî sanatı olan etnografik eserlerin de derlenerek sergilenmesine çalışmıştır. Uzun yıllar müdürlüğünü yaptığı Ankara Etnografya Müzesi, onun temelinden başlayarak kurduğu, eserlerini derlediği müzelerin başında gelmektedir. O'nun en büyük emellerinden biri de, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde, kendi geleneksel kültürlerini yüzyıllardır koruyan köy ve göçebelerin yerleşik düzenlerini sergileyen Açık Hava Müzeleri kurmaktır. Batı ülkelerinde çok yaygın olan Açık Hava Müzeleri yalnız turist çekmekle kalmayıp, geleneksel el sanatlarını da koruyarak üreticiliği ile ekonomiye de katkısı oluyordu. Bu tür müzeler Anadolu'da daha zengin ve çeşitlilikte kurulabilirdi. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü olarak görev yaptığım yıllarda, Dr. Koşay bu konu ile ilgili geniş bir rapor hazırlamıştı. Onu hararetle desteklemiş ve ilk Açık Hava Müzesini Ankara Orman Çiftliği arazisinin bir bölümünde kurmayı kararlaştırmıştık. Ne var ki, karşımıza çıkan bürokratik engelleri bir türlü aşamadık. Bize Açık Hava Müzesi için gerekli araziye, ilgililer vermemek için direnmiş, daha doğrusu böyle bir müzeye kimsenin akli ermemişti. Daha sonra bunu Konya'da kurmayı düşündük. Şimdi Selçuk Üniversitesi Kampüsünü içine alan araziye istimlak etmeye çalıştık. Buna da bütçemiz elvermedi.

Yaşı yetmiş çöktan açmış olduğu halde, yıllar önce başladığı kazılara devam etmek ve yeni kazılar yapmak için olanca gücüyle çalışıyordu. Birgün beni Alacahöyük'e davet etti. Orada kurduğu müzeyi gezdirdikten sonra, (Ben kendi gayretimle bu kadarını yapabildim, gerisi size ait) dedi. Hemen o gün Alacahöyük'ün kazı alanına girilen Aslanlı Kapı yanında bir araziye yeni ve modern bir müze için ayırdık. Müzenin inşaatına hemen geçtik. Buna çok sevinmişti. İki yıl önce ziyarete açılan Alacahöyük Müzesi, böyle bir hâtranın eseridir.

Türk Arkeoloji ve Müzecilik Tarihini şüphesiz hepimizden fazla o biliyordu. Bu tarihi yazmasını kendisinden ısrarla rica etmiştim. Müzeler Genel Müdürlüğünde kendisine ayrılan özel bürosunda yıllarca bu tarih üzerinde çalışmalar yaptı. Bir ara bu çalışmaları Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü rahmetli Hikmet Gürçay ile birlikte yürüttü. Daha sonra, ben yurt dışında görev alarak Türkiye'den ayrıldım. Dönüşte bu tarihin yayınlanacak duruma geldiğini kendisinden öğrendim. Şimdi bu tarihin müsveddeleri bulunmalı, tamamlanmışsa hemen yayınlanmalıdır. Bu onun son arzularından biridir.

Cumhuriyet dönemi Türk Müzeciliğinin babası ve hocası büyük âlim Dr. Hâmit Zübeyir Koşay, 87 yaşındayken 1 Ekim 1984 günü aramızdan ayrıldığı zaman ardında sayısız eserler bırakmıştı. Onu bir kere daha saygıyla, rahmetle anıyoruz.